

Görög Demeter munkássága és könyvtára

A felvilágosodás korának egyik jelentős tudományszervező egyénisége a Bécsben élő és munkálkodó *Görög Demeter* (1760–1833) volt. Neve szorosan összekapcsolódik az általa szerkesztett folyóirattal, a folyóirat szellemi udvarát alkotó, laza keretek között működő társasággal, különböző témák megírására meghirdetett pályázataikkal, a könyvkiadással. Az ún. *Bécsi Tudós Társaság* értékes láncszem volt a magyar tudományszervezés intézményes keretek közötti művelésére irányuló törekvések folyamatában.

Görög Demeter személyét és szerteágazó tevékenységét leginkább az „elkoptatott” polihisztor jelzővel írhatjuk le, hiszen főúri családok nevelőjeként, folyóirat-szerkesztőként, könyvkiadóként, mezőgazdaként és a művelődés mecénásaként egyaránt őrzi nevét a magyar kultúrtörténet. A halálakor elhangzott akadémiai emlékbeszédben Kállay Ferenc mindemellett kiemelte, hogy „... a magyar nyelv kimívelésében és terjesztésében... csüggedhetetlen volt”.

Családját, felmenőit tekintve – a görögkeleti felekezethez tartozó oroszok, netán konstantinápolyi örmények – mindenképpen a felvilágosodás korában nagy létszámú „hungarus” értelmiséghez tartozott. Hosszú út vezetett Hajdúdorogtól Debrecenen, Ungváron, Nagyváradon és Budán keresztül Bécsig, az ottani egyetemig. Filozófiai és jogi tanulmányairól maradt adat, az egyetemi diploma megszerzéséről azonban nem. Tevékenysége a jozefinai szellemű Bécs mozgalmas kulturális életében bontakozott ki.

Kissé nehézkes című folyóirata – *Hadi és Más Nevezetes Történetek* – 1789. július 7-én indult, majd 1792-től *Magyar Hirmondóra* változott a címe. *Görög Demeter* szerkesztőtársa *Kerekes Sámuel* (1760–1800) volt, és feltehetően a hatóságok figyelmét akarták elterelni a furcsa címmel, azt a látszatot keltve, mintha csak a török háborúk koráról szóló írásokat kívánának megjelentetni. Sem szerzőik nevét, de még nevük monogramját sem közölték, elvük ezekben az években – *Voltaire* és *Holbach* nyomán – az volt, hogy a felvilágosodásnak nem mártirokra, hanem harcosokra van szüksége. *Görög* még pesti egyetemi évei alatt ismerkedett meg Bessenyei társaságalapítási próbálkozásaival, nyelvművelésre irányuló törekvéseivel. Bécsben letelepedve mind többekkel került kapcsolatba: *Báróti Sándorral*, *Révai Miklóssal*, *Sándor Istvánnal*, majd a környék értelmiségével, főúri családok nevelőivel, titkáraival, orvosaival, az ő közvetítésükkel pedig egyes – a magyar kultúra és tudomány ügyéért tette kész – főúrral is, többek között *Széchenyi Ferenc*cel. A társaság összetétele vallási téren egyértelműen ökonomikus volt, piarista és bencés papok, református prédikátorok, győri és soproni evangélikus tanárok és diákjaik szép számmal vettek részt *Kerekes* bécsi lakásán tartott összejöveteleken. *Széchenyi* hiteles adatokra támaszkodó életrajza szerint 1789-ben a gróf Füreden *Pálóczi Horváth Ádámmal* és *Péczelivel* találkozott, ahol megállapodtak, hogy a két író magyar tudósokat gyűjt maga köré a magyar nyelv ápolására végzett munka érdekében. *Széchenyi* az ügy főúri körökben való népszerűsítését vállalta. Szó volt alkalmanként ülések megtartásáról is, de a politikai körülmények miatt egyre kevésbé volt tanácsos a társas összejöveteleken való részvétel, ezért először az elkészült kéziratok egymás közötti cseréjét tervezték véleményezés és eszmecsere céljából, végül azonban a folyóirat kiadása mellett döntöttek.

Kétségtelen tény azonban, hogy a kiadványnál lényegesen érdekesebbek és gyümölcsözőbbek voltak a lap és a mögötte álló társaság által meghirdetett pályázatok. A ma-

gyar nyelv és nyelvművelés ügyében 1789-ben egy jó magyar nyelvten megírására írtak ki pályázatot. Végeredménye a később „*Debreceni-Grammatika*” néven ismertté vált magyar nyelvten, amelyet 1795-ben Bécsben kiadtak, mégpedig – a címlap tanúsága szerint – a pályázatot meghirdető társaság. A kötet nyelvi iskola és rendkívül sok vita, bírálat kiindulópontja lett. A másik pályázatuk egy magyar nyelvű pszichológiai könyv megírására buzdított 1789-ben. A pályázatra beérkezett munkák közül két írás maradt az utókorra: *Pálóczi Horváth Ádám: Pszichológia, azaz: a lélekről való tudomány* című munkája, és *Bárány Péter* (1763–1829), *Széchenyi Ferenc* titkárának *Jelenséges lélekmény* című műve. Noha Bárány Péter nyerte el a díjat, mégis Pálóczi Horváth Ádám munkáját nyomtatta ki Trattner Mátyás pesti nyomdájában, 1792-ben.

Rendkívüli erőfeszítések eredménye a *Magyar Átlás*, amely „*Magyarország vármegegyeit 62 hiteles, részbe metszett, pontos, művészi szépségű táblán mutatta be*”. A térképek elkészítésére mind a földmérő, tervező mérnöki munka, mind a rajzok, metszetek minél tökéletesebb elkészítése érdekében a munkatársak egész seregét foglalkoztatta Görög, a mappák kiadására térképészeti intézetet rendezett be Bécsben. Kartográfiai vállalkozása kuriózumnak tekinthető a 18–19. század fordulóján.

Munkájához, létformájához elengedhetetlen volt a saját használatú könyvtár létrehozása. Kötetszámát illetően teljes képet nem lehet alkotni, hiszen az állomány Görög halála után részben szétszóródott. Amit levéltári okirat, fennmaradt levelezés bizonyít, hogy Görög Demeter gyűjteményét (térképek, kéziratok, könyvek) 1819-ben *Esterházy Miklós* megvásárolta, a dokumentumok 1820-ban kerültek a kismartoni kastélyba. Egy 1820-ból származó könyvjegyzéket találtak a kismartoni Esterházy-kastélyban, a herceg nagy tételben vásárolt egyik könyvbeszerzésének listáját, feltehetően a Görögötől származó könyvek jegyzékéről van szó. Ennek alapján mintegy ezer kötet azonosítható. A jegyzéken szereplő művek nagy része ma is megtalálható a kismartoni Esterházy-kastély könyvtárában, de nincs jelezve a Görög Demeter hajdani könyvtárából való eredet. Bár a jegyzéken nem szerepelnek, mégis egyértelmű, hogy Görög könyvtárának darabjai azok a példányok is, amelyben a possessor i bejegyzés Görög személyével való valamilyen kapcsolatra utal. A kismartoni gyűjteményben további ezer kis-nyomtatványt is őriznek, amelyről szintén gyanítható, hogy Görög tulajdonában voltak. 1770–1820 között megjelent magyar és latin nyelvű munkákról van szó, amelynek közel a fele hungaricum. Az Esterházy-gyűjteménybe kerültek Görög térképei-mappái is. Mindez nem szerepel az említett 1820. évi jegyzéken, mégis joggal állítható, hogy tőle származnak, ugyanis java része a bécsi térképészeti intézetben készült (412 magyar vonatkozású mappa). Görög könyvtára idővel beolvadt az Esterházy-gyűjteménybe, de a proveniencia jelölése sajnálatos módon elmaradt. A művelődéstörténeti értékelés ezért igen nehéz, esetleges, feltételezésekre támaszkodik.

A becsült kötetszám a korabeli értelmiségi könyvtárakra jellemző nagyságot sejtet, akik a napi munkájukhoz, kutatásaikhoz szükséges könyveket szerezték be, nem a muzeális értékű könyvritkaságokat. Ennek megfelelő a szak szerinti megoszlás: – szép-irodalom, irodalomtörténet; – nyelvészet, nyelvművelés; – történelem, történetírás, egyháztörténet; – földrajz, hon-, és államismeret; – jogtudomány, jogtörténet; – oktatás, nevelés, tankönyvek, ifjúsági könyvek; – gazdaság, gazdálkodás; – hit, vallás, egyház; – bölcsélet, eszmetörténet, filozófia; – gyógyászat, orvoslás; – könyvészet, könyvtörténet.

A Görög-hagyaték értékes részét képezik a kéziratok, amelyek a folyóirat-szerkesztéssel kapcsolatosak: leközlésre küldött kéziratokról, illetve kis számú levélről (Görög által írott, valamint neki címzett levelek) van szó. Görög kéziratok hagyatékának minden valószínűség szerint legérdekesebb és legértékesebb része – mint azt *Márton*

József 1834-ben kiadott Görög-életrajzában leírta – sajnálatos módon az enyészete lett. Özvegye „mint feleslegeseket” és a számára ismeretlen magyar nyelven írottakat össze-tépte. Ennek estek áldozatul számos kortársával folytatott levelezése mellett személyes feljegyzései, mindennapi jegyzetei is.

Ismertetett kötetünk – *Zvara Edina* gondos munkája – terjedelmes része a korábban említett 1820-as jegyzék alapján elkészített rekonstruált könyvjegyzék Görög Demeter könyvtáráról.

A kötet egy fejezetet szentel a fennmaradt kéziratok teljes szövegű közreadásának. A továbbiakban a Görögök folyóirata által kiadott művek jegyzékét is megtaláljuk, mind-ezt a felhasznált irodalom, s a képek jegyzéke, valamint személy- és helynévmutató egészíti ki.

A Nemzeti Téka sorozat kötete a felvilágosodás korának könyv-, könyvtár- és műve-lődéstörténetét eddig kevésbé ismert értékes adalékokkal gazdagítja.

(Zvara Edina: Egy tudós hazafi Bécsben. Görög Demeter és könyvtára. /Nemzeti téka./ Budapest, 2016, Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, 506 p., illusztrált.)